

VOYAGA YETMAGANLAR ORASIDA JINOIY XULQNI OLDINI OLISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

1.Maxmatqulov Ilyos Sadulla o'g'li

2.Olimboyev Abduxoliq Manon o'g'li

3.Tursunov Arislon Nurmahmat o'g'li

1.Leytenant, Urgut tuman IIB JXX HPB VYBIG VYMB inspektor psixologi.

2.Urgut tuman IIB JXX HPB VYBIG VYMB inspektor psixologi, leytenant.

3.Leytenant, Urgut tuman IIB JXX HPB VYBIG VYMB inspektor psixologi, leytenant.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7720412>

Annotatsiya: Mamlakatimiz oldida turgan ulkan maqsadlarga erishish Vatanimiz kelajagi, birinchi navbatda yoshlarimizga, ularning har tomonlama barkamol insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir. Bugungi kunda respublikamiz aholisining yarmidan ko'prog'ini yoshlar tashkil qiladi.

Kalit so'zlar: jinoyat motivi, "o'zini tasdiqlash", "o'z manfaatlarini boshqalardan ustun qo'yish", "o'g'rilik", "bezorilik", "buzg'unchilik", "qasoskorlik", "o'z kuchi va jasoratini ko'rsatuvchi"

Shuning uchun mustaqilligimizni qo'lga kiritilgan ilk kunlaridanoq yoshlarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini respublikamiz ijtimoiy-siyosiy hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi. Buning natijasida mamlakatimizda barkamol avlod kamol topmoqda.

2020 yilning 25 dekabr kuni Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev O'zbekiston yoshlari forumiga tashrif buyurib, mamlakatimizda birinchi bor o'tkazilayotgan ushbu anjuman bilan barchani tabriklab, «Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasini sifatida qadrlayman», — dedi o'z nutqida.

«Biz yurtimizda qanday islohotlarga qo'l urmaylik, avvalo, siz kabi yoshlarga, sizlarning kuch-g'ayratingiz, azmu shijoatingizga suyanamiz. Barchangiz yaxshi bilasiz, bugun o'z oldimizga ulkan marralar qo'yganmiz. Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'limni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni bo'lg'usi Renessansning eng muhim bo'g'inlari deb hisoblaymiz. Shu sababli ayni ushbu sohalarda tub islohotlarni amalga oshirmoqdamiz. Ishonamanki, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi poydevorini yaratishda sizlar singari fidoyi va vatanparvar yoshlarimiz faol ishtirok etib, munosib hissa qo'shadilar».

Jahonda inson hayotida yuzaga keladigan muammolarni shakllanish qonuniyatlarini psixologik tahlil qilish, unga nisbatan zarur psixologik chora-tadbirlarni belgilab ularga oqilona yechim topish va natijalarni to'g'ri baholash hamda ilmiy asosda qarorlar qabul qilish muammolarini o'rganishga yo'naltirilgan tadqiqotlarga alohida ahamiyat berilmoqda. "Bolalar huquqi to'g'risidagi Deklaratsiya"da bolalarga jismoniy va ma'naviy rivojlanishi uchun barcha sharoitlar yaratib berilishi ko'zda tutilgan bo'lib, bugungi kunda jahonda o'n millionlab bolalar ta'lim olishdan mahrumligicha qolmoqda, 85 millionga yaqin bola mutlaqo savodsizligi natijasida ularning bilib-bilmay jinoyat ko'chasiga kirib qolishiga sabab bo'lmoqda. Shu jihatdan o'smirlar xulq-atvorida jinoyat motivlari shakllanishining sabablari psixodiagnostikasi va

psixokorreksiya sifatining psixologik omillarini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqida "... bugungi kunda mahalladagi, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning taqdiri bilan kim qiziqayapti? Bolalar kimlar bilan hamsuhbat bo'layotgani, o'qishga qachon borib, qachon kelayotganini kim nazorat qilayapti? Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'layapti? Ba'zi yoshlarimiz uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsa-da, haqiqat"¹ degan edilar.

Shuningdek, jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlarida "profilaktika inspektorlari, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha ishlovchi mas'ul xodimlar va jamoatchilik vakillari uchun yoshlar, o'quvchilar va ularning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar bilan ishlash bo'yicha axborotnomalar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish"² kabi vazifalar belgilanib, bu borada o'smirlarda huquqbuzarlik va jinoat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiya sifatining samarali metodikalarini aniqlash, tashkiliy chora-tadbirlar mazmuni, hamda barkamol yoshlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan va jinoyat motivlarining oldini olishga qaratilgan ilmiy-psixologik tavsiyalar ishlab chiqishga oid ilmiy tadqiqotlarni samarali amalga oshirishni talab etadi.

Xalqimizning asriy an'alarini hisobga olib, «Ona va bola sog'lom bo'lsa, oila baxtli, oila baxtli bo'lsa, jamiyat mustahkam bo'ladi» degan hayotbaxsh qadriyat va olijanob g'oya jamiyatda chuqurroq anglab yetilishiga va qaror topishiga yo'naltirilgan keng chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarning darajasini yanada yuksaltirish, oilani, onalik va bolalikni muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirish, jamiyatda onalarga alohida hurmat-ehtirom muhitini shakllantirish, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, oilaning mustahkam, sog'lom va ahil bo'lishida mahalliy davlat hokimiyati organlari va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish maqsadida, 2021 yil O'zbekiston Respublikasida «Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash» yili deb e'lon qilindi.

Yoshlar orasida jismoniy tarbiya va sportni keng ommalashtirish, yoshlarni, ayniqsa qishloq joylarda qizlarni sport bilan muntazam shug'ullanishga jalb etish, yangi sport ob'ektlarini qurish, ishlab turganlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni zamonaviy sport uskunalari va anjomlari bilan jihozlash, yuqori malakali trener kadrlar va murabbiylar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va farovonlikni yanada mustahkamlashning muhim sharti sifatida oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni, xususan, o'zaro hurmat-ehtirom, er-xotin o'rtasida, ota-onalar bilan farzandlar, qaynona-kelin o'rtasida, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida mehr-oqibat ruhini yaratish, qiz bolalarni — bo'lajak onalarni — jismonan sog'lom va intellektual rivojlangan

¹ "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 16 iyun, 119 son, 2-bet.

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi"gi 472-sonli Qarori.

tarzda shakllantirish, ularning akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari albatta ta'lim olishini, zamonaviy bilimlar va kasb-hunarlarga ega bo'lishlarini ta'minlash, ularning hayotda munosib o'rinni egallashlarida, kelajakda sog'lom va mustahkam oila qurishlarida asosiy shart hisoblanmish mustahkam hayotiy pozitsiyani va mustaqil fikrlashni shakllantirish yoshlarni hayotga qiziqishini orttirib, komil inson bo'lishlariga yordam beradi.

Barcha sohalarida iqtidorli yoshlarimiz o'z bilim va mahoratlarini ko'rsatib, ijtimoiy maqomga ega bo'lib bormoqdalar. Yoshlarning ta'lim-tarbiya olishlari, jamiyatda o'z mavqeiga ega bo'lishlari, muvaffaqiyatlarga erishishlari yo'lida Respublikamiz hukumati tomonidan zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarining, avvalo qizlarning ish bilan bandligini ta'minlash chora-tadbirlarini amalga oshirish, o'z biznesini yo'lga qo'yish ishtiyoqidagi yoshlarga imtiyozli kreditlar, yosh oilalarga uy-joy sotib olish va qurish uchun ipoteka kreditlari, uzoq muddat foydalaniladigan tovarlar xarid qilish uchun iste'mol kreditlari ajratish ishlarini yanada kengaytirilmoqda. Har tomonlama sog'lom bolani shakllantirishda ta'lim tizimining rolini kuchaytirish, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini yanada rivojlantirish, boshlang'ich ta'limning yuqori sifatini ta'minlab, ilg'or pedagogika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etgan holda bolalarni maktabga tayyorlash darajasini tubdan oshirish, sog'lom turmush tarzini keng targ'ib qilish tadbirlarini amalga oshirish zarur.

Yoshlarimizga bilim olishi, o'zlariga munosib kasbni egallashi va erkin mehnat qilishlari uchun zarur shuncha shart-sharoit yaratilganligiga qaramasdan, ayrim yoshlarimiz huquqbuzarlik, ya'ni jinoyat yo'lga kirib ketmoqdalar.

Eng xavfli tomoni shundaki, ba'zi yoshlarimiz butun insoniyatning tinchligi va xavfsizligiga tahdid soluvchi diniy ekstremizm va terrorizm kabi jinoyatlarni sodir etayotgan shaxslar ta'siriga tushib qolishidir. Bu shaxslar asosan dindorlar, ziyolilar, ilmiy xodimlar, talaba-yoshlar o'rtasidan o'z tarafdorlarini tanlaydilar³.

Yoshlarning huquqbuzarlik yo'lga kirib qolishiga quyidagilarni sabab qilib ko'rsatish mumkin. Yoshlarni foydali mehnatga jalb etish, tarbiyalash, huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olishga mutasaddi bo'lgan ta'lim muassasalari, o'zini-o'zi boshqarish organlari va boshqa mas'ul idoralarning faoliyatidagi jiddiy kamchiliklar⁴. Ayrim joylarda huquqiy-tarbiyaviy ishlarning susaytirib yuborilganligi, nazoratning sustligi, ish bilan ta'minlash kabi masalalarning qoniqarli hal etilmayotganligi yoshlar o'rtasida turli huquqbuzarliklar va jinoyatlar sodir etish, giyohvandlik va ichkilikbozlikka berilish, turli diniy aqidaparastlik g'oyalariga ergashish kabi salbiy holatlarni keltirib chiqarmoqda.

Huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarning ma'lum qismining hayotiy faoliyati ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmaydi va ular asosan bekorchilik yoki bo'sh vaqtlarida jinoyat yoki huquqbuzarlik sodir etishi olimlarimiz tomonidan ta'kidlab o'tilgan.

Shaxs tarbiyasi bilan faqat tarbiya va o'quv muassasalari shug'ullanishi kerak degan fikrga kelish noto'g'ridir, asosiy tarbiya avvalo oilada beriladi. Mamlakatimizda tinchlik, osoyishtalik va

³ Rajabova M. Diniy ekstremizm va terrorchilik. «Adolat» gazetasi. 2000 yil 3 noyabr soni

⁴ Usmonaliev M., Karaketov Y. Kriminologiya. Toshkent, «Yangi asr avlodi». 2001 y. 281-bet.

farovonlikni yanada mustahkamlashning muhim sharti sifatida oilalarda sog'lom ma'naviy muhitni, xususan, o'zaro hurmat-ehtirom, er-xotin o'rtasida, ota-onalar bilan farzandlar, qaynona-kelin o'rtasida, qo'ni-qo'shnilar o'rtasida mehr-oqibat ruhini yaratishdan iborat.

Ammo ta'lim muassasalari ham tarbiya ishlaridan soqit qilinmaydi, albatta. Chunki, shaxs oiladan tashqaridagi ta'limning muhim qismini maktabdan oladi va bu orqali ijtimoiy hayotga kirib boradi.

Xulosa qilib aytganda, huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni javobgarlikka tortish yoki jazo choralari kuchaytirish bilan jinoyatchilikni butunlay bartaraf etib bo'lmaydi. Eng muhimi yoshlarning bilim olishi, mehnat qilishi bilan bog'liq muammolarni ijobiy hal etishi, huquqiy, pedagogik va psixologik tarbiyani kuchaytirish yo'li bilan ko'zlagan maqsadimizga erishishimiz mumkin. Voyaga yetmaganlarning individual va ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin bo'lgan "o'zini tasdiqlash", "o'z manfaatlarini boshqalardan ustun qo'yish", "o'g'rilik", "bezorilik", "buzg'unchilik", "qasoskorlik", "o'z kuchi va jasoratini ko'rsatuvchi" jinoyat turlarini oldini olishga xizmat qiluvchi uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

References:

1. Sh.M.Mirziyoev "Yoshlar forumidagi va ma'naviyat haqidagi" nutqidan 25 dekabr 2020 yil, 18:00 Siyosat.
2. I.A.Karimov Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Toshkent; Ma'naviyat, 2008 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi"gi 472-sonli Qarori.
4. Rajabova M. Diniy ekstremizm va terrorchilik. «Adolat» gazetasi. 2000 yil 3 noyabr soni.
5. Usmonaliev M., Karaketov Y. Kriminologiya. Toshkent, «Yangi asr avlodi». 2001 y. 281-bet.
6. Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 16 iyun, 119 son, 2-bet.
7. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>
8. <https://yuz.uz/news/shavkat-mirziyoev-yoshlar-kelajagi-bilan-bogliq-har-qanday-vazifa-birlamchi-ahamiyatga-ega>.
9. www.ziyouz.com kutubxonasi